

Recenzje

Rocznik Teologiczny
LXV – z. 4/2023
s. 893-898
DOI: 10.36124/rt.2023.31

GRZEGORZ OLEK¹

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-3505-6648](https://orcid.org/0000-0003-3505-6648)

**Theißen, Gerd, i Annette Merz. 2023.
*Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus
in historischer Sicht. Ein Lehrbuch.*
Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht,
ss. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5**

**Theißen, Gerd, and Annette Merz. 2023. *Wer war Jesus?
Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch.*
Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, pp. 592.
ISBN 978-3-8252-6108-5**

Recenzowana książka jest najnowszym wydaniem klasycznego już podręcznika, wprowadzającego w badania nad historycznym Jezusem. Autorzy we wstępie do wydania zaznaczają (s. 7), że względem poprzednich czterech wydań (1996-2011) obecne jest w zasadzie nową książką, która integruje materiał z poprzednich wydań i aktualny naukowy zwrot w kierunku badań nad pamięcią. Tytuł książki wskazuje na przyjętą perspektywę – „Der erinnerte Jesus in historischer Sicht”, podczas gdy poprzednie brzmiały: „Der historische Jesus”. W tej drobnej zmianie miałyby być zawarte *novum* podręcznika, choć należałoby zadać pytanie, czy rzeczywiście mamy do czynienia z nową książką, czy też tylko próbą uaktualnienia klasycznego dzieła?

¹ Ks. dr Grzegorz Olek, Wydział Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Omawiane opracowanie zostało wydane w podobnym formacie co wydanie czwarte z 2011 roku (Theißen, Merz 2011), zajmując o 22 strony więcej. Znaczące są różnice w składzie – czcionka jest o kilka punktów mniejsza, wprowadzono większe odstęp między wierszami i zmniejszono liczbę wyróżnień w tekście. Dzięki temu publikacja zyskała na estetyce, natomiast przez brak wyróżnień trudniej się w niej orientować, tym bardziej iż wykorzystana czcionka jest wyraźnie mniejsza. To wszystko stoi w sprzeczności z postulowanym poszerzeniem kręgu adresatów, którymi mają być także wszyscy zainteresowani tematem, od wykładowców przez studentów po parafian (s. 6). Autorzy zdecydowali się także na transkrypcję i tłumaczenie wszystkich pojęć greckich, co nie jest konsekwentne – czasami pojawia się nagle czcionka grecka bez transkrypcji (s. 287, 343), podobnie w wypadku języka hebrajskiego – najczęściej jest to wyłącznie transkrypcja (ale s. 400, 408). Podręcznik w pierwszym rzędzie skierowany do teologów, powinien jednak zawierać i transkrypcję, i zapis grecki/hebrajski, aby studenci poprawnie rozpoznawali ważne pojęcia w zapisie oryginalnym, a szersze grono czytelników było je w stanie wymówić. Jedynym większym passusem, przytoczonym po grecku, jest *Testimonium Flavianum*, które następnie zostaje omówiono tylko przy użyciu pojęć w transkrypcji, co rodzi pytanie o zasadność tego rozwiązania (s. 34-39).

Na uwagę zasługuje przejrzystość tabel i grafik, choć w większości są one albo przejęte w całości z poprzedniego wydania (np. s. 433), albo uzupełnione o aktualne badania (np. s. 28-29)

Spis treści w nowym wydaniu jest znacznie krótszy i bardziej przejrzysty (s. 9-13), choć nie pozwala zorientować się w treści podrozdziałów tak, jak w wydaniu czwartym (Theißen, Merz 2011, 9-16), co nie wydaje się trafnym wyborem – można było wprowadzić dwa spisy treści, ogólny i szczegółowy, jak w „Theologie des Neuen Testaments” Ferdinanda Hahna z 2011 roku. Dzięki temu wykładowcy i studenci mogliby zyskać lepszą orientację w obszernym i szczegółowym podręczniku,

w którym obecnie, przy zmniejszonej czcionce, znacznie trudniej znaleźć interesujący fragment.

Książka jest podzielona na cztery części, które noszą dokładnie takie same tytuły jak w wydaniu czwartym:

1. Die Quellen und ihre Auswertung,
2. Der Rahmen der Geschichte Jesu,
3. Das Wirken und die Verkündigung Jesu,
4. Passion und Ostern.

Gdy porównamy poszczególne paragrafy, to większość nosi te same tytuły co w wydaniu czwartym. Trzy paragrafy są nowe: 8. Johannes der Täufer: Vorläufer und Vorbild, 14. Jesus als Gesandter: Sein Sendungsbewusstsein, 19. Wer war Jesus? Eine Zusammenfassung. Paragraf 2 i 3 są obecnie w odwrotnej kolejności, a 15. i 18. Wydają się uaktualnioną wersją 13. i 16. z wydania czwartego. Czytelnik wcześniejszych wydań zada sobie zasadne pytanie, czy poza wyglądem zewnętrzny jest to rzeczywiście nowy podręcznik, czy nie jest to tylko uaktualniona i częściowo zmieniona klasyczna pozycja?

Zainteresowany badaniami nad pamięcią czytelnik spodziewałby się po – w zasadzie nowej książce – szczegółowego wyjaśnienia metodologii, poczynwszy od badań Marice’a Halbwachsa i apelu Martina Kählera, po aktualne, złożone kwestie dotyczące badań nad pamięcią – kulturową i społeczną. Niestety, w porównaniu do Sandry Huebenthal „Gedächtnistheorie und Neues Testament: Eine methodisch-hermeneutische Einführung” z 2022 roku autorzy recenzowanej publikacji przedstawiają badaczy jak Jens Schröter i James D.G. Dunn jako przedstawicieli tego samego nurtu badań, a Huebenthal słusznie zwraca uwagę na znaczne różnice pomiędzy ich metodologią (Huebenthal 2022, 253-257). Można odnieść wrażenie, że autorzy „Der erinnerte Jesus in historischer Sicht” starają się wykazać możliwość połączenia kryteriów autentyczności ze zwrotem w kierunku badań nad pamięcią² – w lapidarny sposób

² Już kwestie terminologiczne nastręczają trudności – w języku angielskim

podejmują kwestię wyraźnej krytyki w badaniach nad pamięcią tradycyjnych kryteriów, stosowanych w badaniach nad historycznym Jezusem (s. 26).

We wstępie i w rozdziale o badaniach nad historycznym Jezusem autorzy podają cztery pryncypia, które przyjęli³:

1. Założenie długo trwającego przechodzenia w pierwotnym chrześcijaństwie od ustnego przekazu do pamięci kulturowej, opartej o teksty pisane.
2. Ujęcie kognitywne, które wyjaśnia, co ma szansę przetrwać w indywidualnej i zbiorowej pamięci.
3. Hermeneutykę kontraprezentycznego wspomnienia – tendencję przeciwną względem pamiętania, mającego na celu legitymizację teraźniejszości.
4. Motywację etyki pamięci badań historyczno-kulturowych nad historycznym Jezusem – ludzkie zobowiązanie dbania o właściwą pamięć, tj. chronienie jej przed sfałszowaniem, osób, które wpłynęły na historię (ten element wydaje się oryginalną propozycją A. Merz – s. 27).

W ten sposób czytelnik może słusznie spodziewać się radykalnie nowego ujęcia w omawianej książce. Niestety, tuż po omówieniu badań nad pamięcią i przyjętej metodologii, punkt 8. pierwszego paragrafu (s. 27-28) składa się w 2/3 z dosłownego przejęcia tekstu z wydania 4. (Theißen, Merz 2011, 31), który zostaje lekko uzupełniony o badanie śladów wspomnień i wzorców ich przekazu w źródłach historycznych. Z kolei w paragrafie 4 zamiast 13 argumentów historycznego sceptycyzmu (Theißen, Merz 2011, 96-119), mamy 14 (s. 97-113), a przytoczone

kluczowym pojęciem jest 'memory', w niemieckim zarówno 'Erinnerung', jak i 'Gedächtnis'.

³ Szczególnie mocno wiąże je z odpowiedniością do pierwotnego środowiska i spójnością przedstawienia osoby (s. 26-27), choć nasuwałoby się tutaj pytanie, co nowego wnosi takie ujęcie perspektywy badań, czy nie jest to powtórzenie – w nieco innej formie – znanych kryteriów.

kryteria w badaniach są także poszerzone o jedno względem wydania 4. (Theißen, Merz 2011, 113-119). Podobnie w refleksji hermeneutycznej w paragrafie 4 o źródłach historycznych (s. 119-122) większość tekstu jest niemalże dosłownym przejęciem tekstu z wydania 4. (Theißen, Merz 2011, 120-122). Stan taki powtarza się w dalszych paragrafach i podrozdziałach książki. Tym samym nie mamy do czynienia z nowym podręcznikiem, tylko z próbą uaktualnienia i poszerzenia klasycznego podręcznika akademickiego.

Ostatni paragraf czwartego rozdziału „Wer war Jesus? Eine Zusammenfassung” (s. 542-550) można nazwać w dużej mierze nowym, zdradzającym intencję najnowszego wydania podręcznika – autorzy starają się pokazać pewien całościowy wzorzec wspomnień i pamiętania o Jezusie historycznym. Uwzględniając schematy pamiętania i odpowiedniość do kontekstu (*‘milieu authentisch’*), autorzy trafnie podkreślają wiarygodność (w sensie historycznego prawdopodobieństwa) całościowego obrazu Jezusa z Nazaretu w analizowanych źródłach, nie grzęznąc w rozpatrywaniu wiarygodności pojedynczych tradycji, logiów i przekazów. Całościowy obraz składa się z połączenia elementów charyzmatycznych, eschatologicznego głoszenia, uzdrowień, etycznego nauczania, poetyckości podobieństw i działań o charakterze symbolicznym, które pozostawiły wiarygodne ślady oddziaływania w źródłach. Tym samym autorzy podjęli dokładnie te same elementy, co w 4. wydaniu podręcznika (Theißen, Merz 2011, 493-496 – kładli akcent na tożsamość), znacznie poszerzając je i zwracając uwagę na całościowy obraz, który można dostrzec w przekazanej tradycji o Jezusie z Nazaretu z perspektywy badań nad pamięcią.

Sumarycznie nie można podtrzymać słuszności twierdzenia autorów ze wstępu, że mamy do czynienia z nowym podręcznikiem. Szata graficzna, skład i tytuł różnią się w sposób znaczny od wydania 4. Natomiast w przypadku treści podręcznika mamy do czynienia z udaną aktualizacją i poszerzeniem klasycznego podręcznika, który informuje obecnie – choć z użyciem niezbyt spójnej, ale oryginalnej i synkretycznej

metodologii – także o perspektywie badań nad pamięcią w poszukiwaniu historycznego Jezusa. Może nasunąć się jednak przypuszczenie, iż autorzy chcieli przy wykorzystaniu modnego pojęcia pamięci na nowo zainteresować książką o badaniach nad historycznym Jezusem. Znaczne poszerzenie kręgu odbiorców, rezygnacja z czczonek greckich i hebrajskich oraz upatrywanie nadziei na zwiększenie zainteresowania adresatów w poszerzeniu intencji teologicznych o motywację etyki pamięci, wydaje się być próbą reakcji na kontekst, w którym drastycznemu zmniejszeniu ulega nie tylko liczba wiernych Kościołów EKD, ale, co za tym idzie, także liczba studentów teologii – pierwszego kręgu odbiorców recenzowanej pozycji. Pytanie z okładki – „Wer war Jesus?” – wydaje się niestety coraz rzadziej stawiane, stąd i wydźwięk zakończenia książki (s. 550) jest wyraźnie inny niż w poprzednim wydaniu, w którym nacisk był położony na kwestie tożsamości i osadzenie Jezusa z Nazaretu w judaizmie:

Natürlich sind unsere Ergebnisse keine Erkenntnisse mit Absolutheitsanspruch, sondern „nur“ plausible Analysen und Rekonstruktionen, die in den wissenschaftlichen Diskurs über Jesus eingebettet sind und ihn weiterführen. Sie wollen für Menschen mit verschiedenen Einstellungen zum christlichen Glauben nachvollziehbar sein und dabei auch verständlich machen, warum sich für viele Menschen in dieser Gestalt etwas „offenbart“, das ihr Leben und ihren Glauben grundlegend bestimmt (s. 550).

Bibliografia

- Theißen, Gerd, i Annette Merz. 2011. *Der historische Jesus. Ein Lehrbuch*, wyd. 4. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Huebenthal, Sandra. 2022. *Gedächtnistheorie und Neues Testament: Eine methodisch-hermeneutische Einführung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXV

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

WARSZAWA 2023

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 13,5. Nakład: 100 egz.
Druk: druk-24h.com.pl
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

Ks. bp prof. dr hab. Wiktor Wysochański	653
Ks. dr hab. Rościsław Kozłowski	655

ARTYKUŁY

JAKUB SŁAWIK, <i>“For there are eunuchs who have been so from birth” – Proposal of a new interpretation of Matt. 19:12</i>	657
GRZEGORZ OLEK, <i>Where does the hendiadys in Phil. 1:1 come from? About the origins, misunderstandings, and argumentation of a questionable theory in English commentaries on Philippians 1:1</i>	681
SERHII SHUMYLO, <i>The connection between Holy Mount Athos and the Ukrainian and Belarusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century</i>	693
BP ANDRZEJ BORKOWSKI, <i>Organizacja Kościoła prawosławnego w II Rzeczypospolitej (1918-1921)</i>	713
PANAGIOTIS TZOUMERKAS, <i>The Autocephalous Church of Poland during World War II: An Anecdotal Memorandum-Report of the Archbishop Grodno Savva (Sowieci) to the Ecumenical Patriarch Benjamin</i>	741
PIOTR NOWAK, <i>Instytucjonalne kształcenie kadr pentekostalnych w Polsce w latach 1930-1938</i>	797
BORYS PRZEDPEŁSKI, <i>Oficjalny dialog ekumeniczny między Kościołem Starokatolickim Mariawitów i Kościołem Rzymskokatolickim w latach 1997-2011</i>	823

RECENZJE

<i>Theißen, Gerd, i Annette Merz. 2023. Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, ss. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5 (GRZEGORZ OLEK)</i>	893
<i>Spółeczny kontekst braterstwa i przyjaźni w świetle księgi: Zduniak, Agnieszka, i Artur Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ss. 272. ISBN 978-83-8281-151-3 (DOROTA GIZICKA)</i>	899

KRONIKA

<i>Wizyta studentów z Uniwersytetu Padeborn (29-30 marca 2023)</i> (JERZY SOJKA).....	909
<i>Ogólnopolska Konferencja Naukowo-Metodyczna: „Pedagogika religii i kultury w perspektywie socjalizacji i egzystencjalnych potrzeb uczniów” (11 maja 2023)</i> (ELŻBIETA BYRTEK)	911
<i>Międzynarodowa konferencja naukowa „50 lat Konkordii Leuenberskiej – dziedzictwo i wyzwania” (24 maja 2023 roku)</i> (JERZY SOJKA)	915
<i>Inauguracja roku akademickiego 2023/2024 (5 października 2023)</i> (JAROSŁAW ZABROCKI).....	919
<i>Konferencja naukowa „Oblicza pentekostalizmu – konteksty kulturowe i społeczne. Perspektywa międzywyznaniowa i religioznawcza” (24 listopada 2023)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA)	923
Wykaz autorów	931
Recenzenci <i>Rocznika Teologicznego</i> w roku 2023	933

Contents

IN MEMORIAM

Ks. bp prof. dr hab. Wiktor Wysochański	653
Ks. dr hab. Rościław Kozłowski	655

ARTICLES

JAKUB SLAWIK, <i>“For there are eunuchs who have been so from birth” – Proposal of a new interpretation of Matt. 19:12</i>	657
GRZEGORZ OLEK, <i>Where does the hendiadys in Phil. 1:1 come from? About the origins, misunderstandings, and argumentation of a questionable theory in English commentaries on Philippians 1:1</i>	681
SERHII SHUMYLO, <i>The connection between Holy Mount Athos and the Ukrainian and Belarusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century</i>	693
BP ANDRZEJ BORKOWSKI, <i>Organization of the Orthodox Church in the Second Polish Republic (1918-1921)</i>	713
PANAGIOTIS TZOUMERKAS, <i>The Autocephalous Church of Poland during World War II: An Anecdotal Memorandum-Report of the Archbishop Grodno Savva (Sowietow) to the Ecumenical Patriarch Benjamin</i>	741
PIOTR NOWAK, <i>Institutional Education of Pentecostal staff in Poland in the years 1930-1938</i>	797
BORYS PRZEDPELSKI, <i>Official Ecumenical Dialogue between the Old Catholic Mariavite Church and the Roman Catholic Church in the years 1997-2011</i>	823
REVIEWS	
<i>Theißen, Gerd, and Annette Merz. 2023. Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, pp. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5 (GRZEGORZ OLEK)</i>	893

<i>The social context of fraternity and friendship in the light of the book: Zduniak, Agnieszka, and Artur Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego pp. 272. ISBN 978-83-8281-151-3 (DOROTA GIZICKA).....</i>	899
---	-----

CHRONICLE

<i>Visit of students from the University of Paderborn (29-30th March 2023) (JERZY SOJKA).....</i>	909
<i>National Scientific and Methodological Conference: “Pedagogy of religion and culture in perspective of socialization and existential needs of stu- dents” (11th May 2023) (ELŻBIETA BYRTEK).....</i>	911
<i>International Theological Conference „50 Years Leuenberg Agreement – Heritage and Challenges” (24th May 2023) (JERZY SOJKA).....</i>	915
<i>Inauguration of the academic year 2023/2024 (5th October 2023) (JAROSŁAW ZABROCKI).....</i>	919
<i>Scientific conference: “Aspects of Pentecostalism – Cultural and social contexts. An interfaith and religious studies perspective” (24th November 2021) (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....</i>	921
List of authors	931
List of reviewers of <i>Theological Yearbook</i> in 2023	933